

EL RISC DE LA MODERNITAT

LA REVISTA *CRITÈRION* (1959-1969)

MIREIA SOPENA

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Aquest llibre s'inscriu en el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC) (2017 SGR 1155), reconegut per l'Agència de Gestió i Ajuts Universitaris de la Generalitat de Catalunya.

Primera edició, octubre de 2018

© Mireia Sopena, 2018

La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona

ISBN: 978-84-9883-998-2

Dipòsit legal: B. 17.843-2018

Imprès a Limpergraf, S.L.– Mogoda, 29-31
08210 Barberà del Vallès

Disseny de la col·lecció: Jordi Avià i Blanca Hernández

Prefaci

En les darreres dècades els estudis d'història cultural han reivindicat els petits cenacles que, a desgrat de la seva dimensió, han entreteixit uns vincles de caràcter ideològic amb què han contribuït a sedimentar el substrat d'etapes o moviments culturalment hegemònics. En particular, la història editorial obre perspectives que, més enllà del valor literari dels catàlegs, acaben definint una evolució política i cultural estalonada amb les aliances intel·lectuals, la correlació de forces polítiques, les estratègies corporatives, l'intercanvi entre grups heterogenis, el nivell de modernitat dels catàlegs, la recepció de la crítica o el gust del públic. Els primers estudis historiogràfics, signats als anys setanta i vuitanta per Joan Fuster, Josep Massot i Muntaner i Albert Manent, van tenir el mèrit de traçar línies de recerca com aquestes que, a les acaballes del segle, van quallar en nombroses monografies sobre editors i editorials, entre les quals despunta, pel nombre d'editorials inventariades, la història de l'edició de Manuel Llanas, principal obra de referència en diversos volums sobre les editorials radicades a Catalunya des de la primèria de la impremta fins a l'actualitat.

No és ociós recordar que l'edició contemporània en concret és indestriable de l'embat de la censura franquista, analitzada amb profunditat per Manuel L. Abellán i Maria Josepa Gallofré en sengles llibres esdevinguts clàssics per la seva modèlica documentació i interpretació. Des de la dècada dels vuitanta un estol de censuròlegs n'han completat l'organigrama, els protocols i els lectors, així com els criteris que els guiaven per cuirassar els principis del Movimiento. El tema ha despertat un interès tan viu que, sobretot de Catalunya, investigadors i grups acadèmics

s'hi han introduït amb mirades des de la història, la traducció i la filologia que han aconseguit corroborar les motivacions de l'aparell franquista i esclarir el grau d'incidència en l'estètica de la postguerra. En el terreny de l'assaig, és de consulta obligada l'obra de Francisco Rojas Claros, que formulà els principis rectors que afectaren el gènere i cartografià les vicissituds de les editorials antifranquistes més transgressores.

En aquest marc la revista caputxina *Critèrion* representa una «estructura de sociabilitat», per dir-ho en paraules de Jean-François Sirinelli, promoguda per un dels cercles intel·lectuals més democràtics de la resistència antifranquista en un període de transformacions pertorbadores tant per a l'Església com per a la dictadura. Fundada el 1925 per Miquel d'Esplugues en el si d'una comunitat religiosa petita que històricament havia salvaguardat la llengua i la cultura catalanes, i amb el suport d'un ministre provincial privat del favor d'altres autoritats eclesiàstiques homòlogues, la revista va acollir els elements més notoris de la dissidència religiosa i cultural, fins a l'extrem que la prosopografia de la seva segona època ens ha de permetre avaluar el pes dels protagonistes de la història editorial dels anys seixanta, oberta l'esclatxa per segells heroics del primer franquisme com Estela, Nova Terra i Ariel, els quals van sotragar els principis del nacionalcatolicisme triomfant i van inaugurar una etapa d'un volum productiu sense precedents.

La història externa dels números de la revista apareguts en la postguerra aporta notícies sobre la naturalesa i les modalitats d'acció d'un nucli intel·lectual que entronca amb la cultura de la República i que actua com a contrapoder del franquisme en el món eclesial, polític i cultural. A l'entorn del combatiu Basili de Rubí, deixeble del pare Miquel i pal de paller d'aquesta segona etapa, es van aplegar eclesiàstics i seglars procedents dels fronts d'oposició antifranquista (religiós, intel·lectual, universitari i obrer) que, amb una incessant activitat cultural, van fer germinar un dels projectes assagístics més regulars i estimulants dels anys seixanta no obstant l'escull de les censures de la cúria i el règim, que s'havien conjurat per reprimir les idees més avançades. En conjunt, del 1959 al 1969 els caputxins van treure trenta-sis títols en català d'una revista ecumènica, catalanista, europeïsta i feminista en un moment en què la defensa de la unitat dels cristians, la llibertat nacional, la construcció europea i la igualtat de gènere

era severament interdita des dels òrgans de poder.

Per articular la història de *Critèrion* m'he basat en la consulta d'arxius de caràcter públic i privat. He accedit al fons principal, l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya (APCC), per mitjà de fra Valentí Serra de Manresa, a qui a més regracio les clarícies sobre la història caputxina, i he completat el material conservat al convent de Sarrià amb la consulta dels fons de censures de l'Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), l'Arxiu Diocesà de València (ADV) i l'Archivo General de la Administración (AGA) d'Alcalá de Henares. Els indicis que me n'han procurat els testimonis d'aquella iniciativa, com Narcís Bonet, Jem Cabanes, Octavi Fullat, Àlvar Maduell i Josep Massana i les orientacions que me n'ha facilitat generosament el meu editor, Josep Massot i Muntaner, m'han permès d'arrodonir-ne el relat. Per acabar, haig de deixar constància del meu agraïment tant a la directora del treball de final de màster que originà aquest llibre, Olívia Gassol Bellet, que en llegí l'original de manera crítica i suggeridora, com a Montserrat Bacardí, per tot el que les paraules no diuen. Sense la generositat d'aquestes persones l'obra no hauria pogut sortir a llum.

Horta, primavera de 2018

Franciscàlia, un fogar

Si als anys vint el franciscanisme va penetrar en els cenacles culturals catalans va ser per l'impuls que hi va saber projectar Miquel d'Esplugues (Pere Campreciós, 1870-1934), un caputxí dotat d'una afabilitat i una autoritat àmpliament reconegudes. La celebració europea de l'Any Franciscà el 1926, amb motiu del setè centenari de la mort de sant Francesc d'Assís, va potenciar una nodrida programació d'actes de culte religiós i manifestacions culturals, alhora que va esdevenir un punt de confluència d'intel·lectuals i professionals liberals que propagaven l'Evangeli en sintonia amb l'orde dels framenors.¹ A despit de l'oposició de la jerarquia eclesiàstica reaccionària, el pare Miquel, d'esperit obert i dialogant, va exercir com a superior provincial durant dotze anys en què, enfront de la pobresa intel·lectual que ell atribuïa al catolicisme espanyol, transfigurà la comunitat catalana en un pinyol de dinamisme espiritual i cultural, de manera que el seu ascendent es va estendre més enllà dels cercles religiosos, tant per la tasca de mentor espiritual que exercia en polítics i escriptors

1. Per a una introducció a la història de l'Església catalana, veg. FIGUEROLA, Jordi i JUNCOSA, Isabel, «Crònica de l'arquebisbat de Barcelona», dins: AUTORS DIVERSOS, *L'església catalana durant el franquisme (1939-1975). Apunts per a una història*, vol. 3: Barcelona, Barcelona: Claret, 2008; MASSOT I MUNTANER, Josep, *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1973, i MASSOT I MUNTANER, Josep, *Els creadors del Montserrat modern: cent anys de servei a la cultura catalana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979. Sobre el franciscanisme cultural en concret, veg. BASILI DE RUBÍ, *Expansió cultural del franciscanisme a Catalunya*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya / Província de Franciscans / Província de Caputxins de Catalunya, 1985.

com Francesc Cambó, J. V. Foix, Josep M. López-Picó, Enric Prat de la Riba, Carles Riba i Josep Carner, que n'elogiava «el nimbe lluminós de la santedat, i el to humà de la cultura mediterrània»,² com per la creació de la Fundació Bíblica Catalana, un espai de treball per a eclesiàstics i seglars patrocinat pel líder de la Lliga Regionalista.³

Si bé la inclinació natural que el pare Miquel va demostrar per l'entorn seglar no sempre va ser entesa pels seus confreres, el fet és que l'eclesiàstic caputxí mai no deposà el compromís amb la seva comunitat. Com a erudit, va publicar assaigs sobre franciscanisme i va fundar dues revistes amb què pretengué polvoritzar l'integrisme fanàtic i la incultura del clergat, *Estudios Franciscanos* (1907), que, després d'un període en llengua catalana i superat el parèntesi bèl·lic, va reparèixer el 1948 com una publicació científica de totes les províncies caputxines espanyoles i amb el nom recastellanitzat, i *Criterion. Revista Trimestral de Filosofia* (1925-1936), la primera publicació periòdica sobre filosofia apareguda en català.⁴ Deutora del llegat dels filòsofs catalans medievals, i adherida a corrents com el franciscanisme, el tomisme, el salesianisme i el balmesianisme, *Criterion* volia obrir-se a les noves tendències europees amb la col·laboració de personalitats del món eclesial com Basili de Rubí, Carles Cardó, Joan B. Manyà, Cebrià Montserrat, Joan Tusquets i Bartomeu Xiberta, i d'altres de foranes com Just Cabot, Josep M. Capdevila, Josep Carner, Tomàs Carreras i Artau, Agustí Esclasans, Ramon Esquerra, Joan Estelrich, Alexandre Galí, Manuel de Montoliu, Martí de Riquer, Tomàs Roig i Llop i Maurici Serrahima. Amb

2. Carta de Josep Carner a Miquel d'Esplugues, datada a Gènova, 19-VI-1924 (*Epistolari de Josep Carner*, a cura d'Albert Manent i Jaume Medina, Barcelona: Curial, 1994, pàg. 209-210).

3. Podeu conèixer la trajectòria de Miquel d'Esplugues a partir de RAURELL, Frederic, «Buscando el diálogo con la modernidad (En recuerdo de Miquel d'Esplugues)», *Estudios Franciscanos*, vol. LXXXVI, núm. 382-383 (gener-agost 1985), pàg. 1-14, i SERRA DE MANRESA, Valentí, *Aportació dels framenors caputxins a la cultura catalana: des de la fundació a la guerra civil (1578-1936)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2009, pàg. 465-517.

4. SERRA DE MANRESA, Valentí, *Aportació dels framenors caputxins a la cultura catalana: des de la fundació a la guerra civil (1578-1936)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2009, pàg. 623-624, i LERÍN, Carles, «"Crítèrion", publicació nova», dins: AUTORS DIVERSOS, *La unitat d'Europa*, Barcelona: Editorial Franciscana, 1961, Crítèrion, vol. 10, pàg. 146-154.

Sumari

Prefaci.....	7
Franciscàlia, un fogar	11
Laberints de censura.....	33
Matèria i circulació.....	59
Conclusions	79
Bibliografia.....	83
Annexos	89
Índex onomàstic.....	113

En la dècada dels anys seixanta, de transformacions pertorbadores tant per a l'Església com per a la dictadura franquista, Basili de Rubí convertí *Critèrion*, fundat per Miquel d'Esplugues en la dècada dels vint, en un pol d'atracció d'elements de la dissidència religiosa i política que produïren una de les aportacions assagístiques més regulars i suggeridores en català.

D'aquesta revista caputxina, reapareguda durant la postguerra amb format de llibres per poder superar una censura governativa, que havia vetat qualsevol publicació periòdica en llengua catalana, el pare Basili en va publicar una quarantena de números amb el propòsit, obstinat, de garantir el desenvolupament i la projecció de la cultura en un sentit ampli.

A despit de la persecució política i religiosa de què *Critèrion* va ser víctima, que causà devastadors efectes col·laterals en el sector del llibre, Basili de Rubí reeixí a oferir una plataforma ecumènica, catalanista, europeïsta i feminista en un temps en què la defensa de la unitat dels cristians, la llibertat nacional, la construcció europea i la igualtat de gènere era severament interdita des dels òrgans de poder.

ISBN 978-84-9883-998-2

503

BIBLIOTECA

SERRA

D'OR